

عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران در سال اول جنگ تحمیلی

(۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۶۰)

مصطفی ولی پور، عارف قنبری آغچه، مجید جعفریان^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۴

چکیده:

پژوهش حاضر از نوع توسعه‌ای به روش تاریخی-تحلیلی با هدف بررسی عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران در سال اول جنگ تحمیلی (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۶۰) انجام شد. سؤال اصلی پژوهش: عملکرد ارتش در سال اول جنگ تحمیلی چگونه بوده؟ در نظر گرفته شد. گردآوری داده‌ها با استفاده از روش کتابخانه‌ای و ابزار فیش‌برداری صورت گرفته، جامعه آماری از اسناد، کتب، مقالات، خبرگزاری‌ها و بولتن‌های مربوط به سال اول جنگ تحمیلی تشکیل شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تئوری داده‌کاوی انجام شد. نتیجه تحقیق نشان داد در اولین سال جنگ تحمیلی با وجود کاهش توان رزمی - آموزشی، ارتش با تجدید سازمان یگان‌ها، انجام عملیات محدود آفندی، استفاده بهینه از آتش توپخانه، نیروی هوایی، هوانیروز، نیروی دریایی، ترکیب صحیح یگان‌ها و ایجاد گروه‌های رزمی متناسب، با وارد آوردن تلفات و خسارات توانست تهاجم متجاوز را سد و دشمن را مجبور به اتخاذ مواضع پدافندی نماید.

واژگان اصلی: ارتش، سال اول جنگ تحمیلی، عملیات، سد دشمن.

۱. دانش آموخته دکتری علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم، قم، ایران (نویسنده مسئول)

valhpoormostafa1360@gmail.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت دفاعی دانشگاه دافوس آجا، تهران، ایران

۳. دانش آموخته کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل دانشگاه تهران، تهران، ایران

مقدمه

جنگ یکی از عناصر پایدار تاریخ است. تمدن و دموکراسی از آن چیزی نکاسته است و صلح، آرامشی است ناپایدار که تنها با «قبول برتری» و یا «تساوی قدرت‌ها» قابل دوام است. (بختیاری، ۱۳۹۳: ۳۴) اگر در قرون گذشته فقط دولت‌ها و نظامیان درگیر جنگ بودند در حال حاضر به سبب پیشرفت فناوری و روی کار آمدن جنگ‌افزارهای مدرن جنگ به میان جوامع در ابعاد گوناگون کشیده شده است. (نیک رهی، ۱۳۹۲: ۳۱-۳۲). پس از انقلاب اسلامی، بروز نابسامانی، ضعف نظامی ایران و انزوای سیاسی کشور، فرصت مناسبی برای عراق ایجاد شد تا به رؤیای دیرینه خود دست یابد، با اشغال خوزستان و اروندرود و کسب وجه سیاسی در منطقه و جهان از طریق رویارویی با انقلاب اسلامی ایران به قدرت برتر منطقه تبدیل گردد. (تقوی، ۱۳۹۰: ۵۴-۵۷) عراق با جمعیتی بالغ بر ۱۴ میلیون نفر که اکثریت آن شیعه بودند، از سوی انقلاب اسلامی ایران احساس تهدید می‌کرد. چراکه انقلاب اسلامی ایران مشروعیت حزب بعث را تضعیف می‌کرد. از طرفی ضدیت انقلاب اسلامی ایران با سیاست‌های منطقه‌ای آمریکا مقوله ویژه‌ای بود که به تغییر سیاست‌های امنیتی آمریکا در منطقه خلیج فارس و حضور نظامی مستقیم آمریکا در آن منجر شد. (پارسا دوست، ۱۳۶۵: ۵۴) آمریکا پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران هم‌زمان با از دست داده یکی از مهم‌ترین مهره‌های منطقه‌ای خود (محمدرضا شاه) با یک انقلاب سراسر ضد ارزش‌های تعریف‌شده خود مواجه شد که به‌خصوص تعبیر غربی هنجارهای بین‌المللی و نظم حاکم بر سازمان ملل را به چالش می‌طلبد. به این ترتیب موازنه قدرت در غرب آسیا که مخزن بزرگ تولید و انتقال انرژی بود به هم خورد و عراق تلاش کرد تا این موازنه را به نفع خود تغییر دهد. (درودیان، ۱۳۷۶: ۷۵-۷۸) عراق برای تغییر موازنه و یکه‌تازی در غرب آسیا تهاجم سراسری به ایران را آغاز کرد (یکتا، ۱۳۸۲: ۸۴). دولت عراق علل حمله نظامی گسترده خود به ایران را این‌گونه توجیه می‌کرد ۱- نقض مفاد عهدنامه ۱۹۷۵ میلادی از سوی ایران. ۲- دولت عراق قرارداد ۱۹۷۵ میلادی را تحمیلی می‌دانست که در زمان و شرایطی که عراق جبراً ناچار به پذیرش آن بود انجام شده پس احقاق حقوق حقه خود در برگرداندن اراضی از دست‌رفته به‌ویژه حاکمیت بر تمام اروندرود را وظیفه خود می‌دانست. (مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه پاسداران، ۱۳۸۴: ۸۸-۹۱) در سال‌های اخیر میزان تحقیق‌های علمی در زمینه جنگ افزایش یافته و هر پژوهشگر از زاویه دید

خود به آن نگرسته. براین اساس به نظر می‌رسد که شکافی تحقیقاتی در زمینه کمبود تحقیقات مربوط به سال اول جنگ وجود دارد و جای خالی پژوهش‌های مربوط به سال اول جنگ احساس می‌شود؛ بنابراین انجام تحقیقات به صورت منسجم‌تر و منظم‌تر کمک خواهد کرد تا شفافیت بیشتری در خصوص عملکرد ارتش در سال اول جنگ به وجود آید؛ از پراکندگی موجود بین پژوهش‌های متعدد کاسته شده، به روشن ساختن اشتراکات و افتراقات نتایج سایر تحقیقات مربوط به جنگ و دفاع مقدس کمک خواهد کرد و نوآوری این پژوهش در بررسی کارنامه ارتش در سال اول جنگ نهفته است؛ نابسامانی‌های سال اول جنگ نظیر درگیری یگان‌های عمده در مناطق آشوب‌زده، تعطیلی آموزش‌های مصوب سازمانی، لغو قراردادهای خرید تجهیزات، فتنه منافقین و عناصر تجزیه‌طلب و ایجاد جو بی‌اعتمادی نسبت به ارتش عملکرد این نهاد را در سال اول جنگ تحت‌الشعاع قرار داده و ابهاماتی در عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران به وجود آورده که نیازمند تحقیق علمی و تشریح مسئله عملکرد آرش در سال اول جنگ است. به همین سبب و برای روش شدن این مسئله سؤال اصلی این پژوهش در پاسخ به ابهامات ایجادشده: "عملکرد ارتش در سال اول جنگ چگونه بوده؟" در نظر گرفته شد. قلمرو زمانی این تحقیق سال اول جنگ از ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ تا ۳۱ شهریور ۱۳۶۰ می‌باشد. قلمرو مکانی تحقیق مرز ایران و عراق و تمام عملیات انجام شده بود. داده‌های موردنیاز این تحقیق با روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شد و جامعه آماری از اسناد، کتب، مقالات، خبرگزاری‌ها و بولتن‌های مربوط به سال اول جنگ تشکیل شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تئوری داده‌کاوی انجام شد. پژوهش از نوع تاریخی - تحلیلی بوده و باهدف بررسی عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران در سال اول جنگ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۶۰) انجام شده است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

هر ایرانی باید بداند که اسلاف و پیشکسوت‌های آنان تحت چه شرایطی موفق شدند هجوم عراق را به سرزمین‌های پهناور و استان‌های مرزی دفع و از دسترسی متجاوز به اهداف از پیش تعیین شده خود جلوگیری نمایند. (اسدی، ۱۳۸۲: ۴۱-۴۳). تحقیق‌های زیادی در مورد جنگ انجام شده است؛ ولی نتایج به دست آمده حاکی از تضادهایی در خصوص عملکرد ارتش در سال اول جنگ است. با توجه به این موارد لزوم انجام مطالعاتی از نوع بررسی عملکرد ارتش در سال اول جنگ ضرورت دارد. در صورت انجام نشدن این تحقیق موارد زیر متصور

خواهد بود. عدم شفافیت و شناخت چستی و هستی دامنه و ابعاد عملکرد ارتش در سال اول جنگ؛ عدم انسجام در اقدامات مرتبط با جنگ و دفاع مقدس؛ عدم برنامه‌ریزی مناسب و شفافیت برای متولیان اقدام در حوزه حفظ ارزش‌های دفاع مقدس؛ صرف هزینه مضاعف در عرصه‌های مربوط به جنگ در مواجهه با اقدامات شناختی دشمن؛ تأخیر در پیش‌بینی اقدامات و رفتارشناختی دشمنان و متناسب‌سازی اقدامات پیشگیرانه مقابله‌ای.

سؤال اصلی پژوهش: عملکرد ارتش جمهوری اسلامی ایران در سال اول جنگ (۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۶۰) چگونه بوده؟

فرضیه تحقیق: ارتش در سال اول جنگ توانست تهاجم دشمن را دفع و پیشروی نیروهای وی را سد نماید و دشمن را مجبور به اتخاذ مواضع پدافندی نماید.

پیشینه تحقیق

میری میانجی، ۱۴۰۱ در مقاله خود اهداف و راهبرد حمله عراق به ایران را موردپژوهش قرار داده و به بررسی چگونگی اتخاذ اهداف و راهبردهای عراق در حمله به ایران در سه جبهه جنوب، مرکز و شمال ایران پرداخته است. همچنین رستمی و همکاران ۱۴۰۱ دفاع مقدس در گفتمان غرب را مطالعه کردند و هدف گفتمان غرب در حمایت از حمله عراق به ایران را جلوگیری از قدرت گرفتن انقلاب نوپای اسلامی ایران دانستند، نیکام راد ۱۴۰۱ در تحلیل واقع‌گرایانه از جنگ ایران و عراق تلاش کرده تا بخش دیگری از جنگ ایران و عراق را مورد مطالعه قرار دهد و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی جنگ برای ایران را تشریح کرد، امین داوری و همکاران سال ۱۳۹۹ در پژوهشی به بررسی نقش ارتش ج. ا. ایران در نخستین سال جنگ در مقابله و تثبیت تجاوز ارتش بعث عراق (جبهه جنوب) باهدف تحلیل فراز و نشیب‌های سال اول جنگ در جبهه جنوب، آشکار کردن علل ناکامی ارتش عراق در دستیابی به اهداف اعلانی از تهاجم خود و پیامدهای حاصله برای رژیم بعثی عراق و نیز برای نیروهای مسلح و ملت ایران در ابعاد سیاسی و نظامی پرداختند سید ناصر حسینی سال ۱۳۸۹، اقدامات ارتش (قبل از آغاز جنگ ایران و عراق تا پایان سال دوم) را مورد مطالعه قرارداد و ضمن بررسی اسناد موجود، به‌صورت کتابخانه‌ای، میدانی و اینترنتی، راهبردهای دفاعی ارتش ج. ا. ا. در سال اول جنگ را با مبانی علوم نظامی و راهبردی تطبیق نموده و به پاسخگویی برخی انتقادات از ارتش نیز پرداخته است. هیئت معارف جنگ شهید

سپهد صیاد شیرازی نیز در کتب و جزوات مختلف به بررسی ابعاد مختلف جنگ ایران و عراق، عملیات‌های مختلف، وضعیت دشمن و خودی پرداخته‌اند اما اندک توجهی به عملکرد ارتش در اولین سال جنگ شده لذا ضرورت و اهمیت توجه به عملکرد ارتش در سال اول جنگ حائز اهمیت است. هدف این پژوهش بررسی عملکرد (موفق، ناموفق) ارتش در سال اول جنگ در نظر گرفته شده است.

چارچوب نظری

روش‌شناسی تحقیق

تئوری داده‌کاوی

داده‌کاوی فرایندی پیچیده جهت شناسایی الگوها و مدل‌های صحیح، جدید و به‌صورت بالقوه مفید، در حجم وسیعی از داده‌ها است، به طریقی که این الگوها و مدل‌ها برای انسان‌ها قابل‌درک باشند. فرایند تحلیل داده‌ها از دیدگاه‌های متفاوت و خلاصه‌کردن آن‌ها به اطلاعات مناسب می‌باشد. داده‌کاوی فرایندی تحلیلی است که برای کاوش داده‌ها صورت می‌گیرد داده‌کاوی را کشف دانش در داده نیز می‌نامند (مقدسی، ۱۳۸۴: ۲۳-۵۴). تلاش شده در این مقاله با شناخت مشکل و تعریف هدف موضوع، پاک‌سازی داده‌ها، انتخاب داده‌ها، تبدیل داده‌ها، انجام شود (رسولیان، شرایعی، فتحی گوهرائی، ۱۳۸۷: ۸۰-۸۲). مسئله عملکرد ارتش در سال اول جنگ باهدف روشن ساختن اقدامات این سازمان در طول سال اول جنگ به‌عنوان مسئله و هدف تحقیق مشخص شد و سپس انتخاب داده‌ها، پاک‌سازی داده‌ها، تبدیل داده‌ها و انتخاب داده‌های مربوط به سال اول جنگ از منابع معتبر و با نظر نخبگان با تعداد ۲۰۰ نفر انجام شد.

ادبیات تحقیق

وضعیت ارتش ایران قبل از انقلاب

نیروهای مسلح هر کشور باتوجه‌به تهدیدات و بر اساس استراتژی ملی پایه‌ریزی و سازمان‌دهی می‌شود آموزش، انواع تمرین، سرویس و نگهداری مستمر و متناسب در زمان صلح انجام می‌شود، در ایران نیز سازمان ارتش باتوجه‌به موقعیت حساس جغرافیایی کشور و مرزهای طولانی با کشورهای همسایه برآورد، سازمان‌دهی و از قدرت رزمی مناسب برخوردار گردید.

(مکی، ۱۳۶۲: ۶۴) بعد از درگیری‌های مختصر اوایل سال ۱۳۴۸ و با افزایش روزافزون قدرت ایران زمامداران کشور عراق از ادعای ارضی اعلام‌شده در مورد اروندرود صرف‌نظر کرده در نهایت کشور عراق قرارداد الجزایر را در ششم مارس ۱۹۷۵ برابر با ۱۵ اسفندماه ۱۳۵۳ پذیرفت. (درویان، ۱۳۸۲: ۹۴) قسمتی از مفاد این قرارداد به شرح زیر است: ۱- مرزهای زمینی بر اساس پروتکل قسطنطنیه (استانبول) سال ۱۹۱۳ و صورت‌جلسات کمیسیون تعیین مرز سال ۱۹۱۴ تعیین شود. ۲- مرزهای آبی بر اساس خط تالوگ (خط میانه کانال اصلی قابل کشتیرانی) می‌باشد. (تیموری، ۱۳۹۲: ۲۵-۲۶) در اواسط دهه ۱۳۵۰ با افزایش بودجه دفاعی و خرید تسلیحات نظامی مدرن، برنامه‌ریزی، تجهیز و تقویت ارتش بر اساس دکترین «افزایش استعداد پرسنلی ارتش به ۴۱۰ هزار نفر، ایجاد قدرت دفاعی قدرتمند و بازدارنده در زمین و هوا، ایجاد قدرت نظامی برتر در دریا و آب‌های ساحلی» انجام و ایران از قدرت دفاعی قابل توجهی برخوردار گردید. (وزارت امور خارجه، ۱۳۴۸: ۶۵) درباره وضعیت ارتش ایران سرلشکر و فقیه‌السامرائی می‌گوید: توانمندی نیروهای مسلح ایران غیرقابل انکار بود؛ (سامرائی، ۱۳۸۰: ۸۵-۸۰). در اولین سال جنگ قدرت رزمی ارتش ایران به دلایلی کاهش چشمگیر داشت که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. جریان‌های قبل از انقلاب اسلامی که با اعتراض و راهپیمایی‌های گسترده همراه بود موجب اعلام حکومت نظامی و قراردادن کارکنان ارتش در خیابان‌ها مقابل مردم شد
سبب گردید آمادگی رزمی یگان‌های ارتش به‌ویژه نیروی زمینی سیر نزولی طی کند که این موضوع تبعات زیر را به همراه داشت.

الف- کاهش انضباط در یگان‌ها: کارکنان نظامی که رودرروی هم‌وطنان خود قرار گرفته بودند. آمادگی قبول این نوع مأموریت را نداشتند، در نتیجه انضباط یگان‌های نظامی به شدت کاهش یافت.
ب- با استقرار کارکنان در خیابان‌ها امکان اجرای آموزش‌های مصوب سالانه از یگان‌ها سلب و اصلی‌ترین وظیفه پادگان‌ها مبنی بر آموزش صحیح انجام نشد و باعث افت شدید کارایی رزمی کارکنان گردید.

پ- کاهش آمادگی رزمی یگان‌ها به سبب عدم اجرای سرویس و نگهداری وسایل و تجهیزات: یکی از وظایف اصلی یگان‌های نظامی اعمال سرویس و نگهداری وسایل و تجهیزات است با استقرار یگان‌ها در خیابان‌های شهر امکان اجرای این فعالیت از بین رفت، کارایی امکانات و تجهیزات تقلیل یافت و در نهایت آمادگی رزمی یگان‌ها کاهش یافت. (کاظمی، ۱۳۷۵: ۴۹)

ت- افزایش معایب و نواقص موجود در یگان‌ها به سبب عدم اجرای بازدیدهای فرماندهی و ستادی: معایب و نواقص یگان‌ها با انجام بازرسی‌ها آشکار و با اقدامات اساسی و پیگیری‌های لازم رفع می‌گردند، با اجرانشدن این فعالیت‌ها، کاستی‌ها و نواقص یگان‌ها در ابعاد مختلف سیر صعودی پیمود و زمینه کاهش آمادگی رزمی در یگان‌ها را فراهم نمود. (معین وزیری، ۱۳۸۲: ۵۰-۴۰)

۲. کاهش بودجه دفاعی، لغو سفارش‌های تسلیحاتی، لغو یک‌جانبه قراردادهای خرید تسلیحات نظامی و استتکاف دولت از تحویل گرفتن اقلام تسلیحاتی خریداری شده از ۶ ماهه دوم سال ۱۳۵۷ موجب عدم تکمیل سازمان و تجهیزات یگان‌های مختلف ارتش گردید. (غلامی، ۱۳۸۷: ۱۱-۱۳) در مهر ۱۳۵۷ روزنامه کیهان نوشت: «ایران قصد دارد در بودجه برنامه‌های دفاعی کاهش شدیدی را اعمال نماید تا بتواند حقوق کارمندان اعتصابی دولت و خسارات اقتصادی ناشی از ۹ ماه ناآرامی سیاسی در کشور را جبران کند. وزارت دفاع آمریکا در دهم بهمن‌ماه ۱۳۵۷ اعلام کرد که به علت رکود اقتصادی، دولت ایران قصد دارد که خریدهای تسلیحاتی خود را از آمریکا که بالغ بر ۱۲ میلیارد دلار بود کاهش دهد. (خبرگزاری پارس، ۱۳۵۹) در بهمن‌ماه ۱۳۵۷ دولت ایران به انگلستان اطلاع داد که قصد دارد قرارداد خرید تسلیحات نظامی از جمله تانک‌های چیفتن را لغو کند. با لغو قراردادهای، جایگزینی کسورات یگان‌ها و تکمیل کمبودهای یگان‌های تازه تأسیس میسر نگردید و افزایش قدرت رزمی متوقف شد. (مخدومی، ۱۳۹۳: ۶۰-۷۰)

حوادث پس از پیروزی انقلاب اسلامی

بلافاصله پس از پیروزی انقلاب ارتش به مقابله با گروهک‌های ضدانقلاب و تجزیه‌طلبان داخلی در نقاط مختلف کشور اعزام گردید مجموعه منظم و سازمان‌یافته ارتش سد راه وصول ضدانقلاب به اهداف خود شد؛ لذا در جهت تضعیف و انحلال ارتش شروع به فعالیت نمودند و با بهره‌گیری از عوامل نفوذی تلاش کردند آسیب‌هایی به شرح زیر به ارتش وارد کنند. (ولایتی، ۱۳۸۰: ۶۵-۶۳)

الف) کاهش استعداد پرسنلی یگان‌ها

❖ درحالی‌که ۶۰ درصد استعداد پرسنلی ارتش را کارکنان وظیفه تشکیل می‌داد با ترخیص ۵۰ درصد از کارکنان وظیفه به علت کاهش مدت خدمت سربازی به یک سال استعداد پرسنلی یگان‌ها به کمتر از ۷۰ درصد کاهش یافت. (راستگو، ۱۳۸۴: ۵۲-۵۵)

- ❖ رهایی از خدمت کارکنان رسمی به صورت بازنشسته، بازخرید، استعفا، پاک‌سازی، اخراج با تمایل شخصی و یا در اثر اعمال نظر شخصی. (فوزی، ۱۳۹۸: ۴۴)
- ❖ انتقالات بی‌رویه، بدون جانشین هم‌تراز از یگان‌های رزمی و پشتیبانی رزمی به‌ویژه یگان‌های مستقر در مناطق مرزی (لشکرها ۸۱، ۹۲ زرهی) به یگان‌های پشتیبانی خدمات رزمی، آموزشی و یا به سازمان‌های غیر ارتشی در موطن اصلی خود و یا در محل مورد دلخواه. (سرهنگی، ۱۳۹۱: ۶۵)
- ❖ پایین آمدن سطح انضباط در یگان‌ها با افزایش غیبت و فرار کارکنان، تمرد و عدم اطاعت از سلسله‌مراتب فرماندهی و خواسته‌های غیرمنطقی. (مخدومی ۱۳۹۳: ۶۲)
- ❖ تعویض غیراصولی فرماندهان واجد شرایط و انتصاب فرماندهانی که فاقد شایستگی، توان مدیریت، تخصص و دانش در هدایت و رهبری یگان‌ها بودند، که حاصل آن از بین رفتن سلسله‌مراتب فرماندهی بود. (حسینی، ۱۳۹۸: ۴۱)
- ❖ تشکیل شوراها در یگان‌ها و شعار ارتش بی‌طبقه توحیدی از اوایل سال ۱۳۵۸ و شایعه انحلال ارتش که توسط ضدانقلاب و عناصر مغرض منتشر و زمینه‌های بلاتکلیفی و کاهش شدید روحیه کارکنان را فراهم نمود. (غفوری، ۱۳۹۴: ۳۵)

ب) ایجاد جو بی‌اعتمادی به کارکنان ارتش

کودتای نقاب در تیرماه سال ۱۳۵۹ موجب شد جو بی‌اعتمادی به کارکنان ارتش به وجود آید، اکثر فرماندهان در نیروی زمینی و هوایی تعویض، دستگیر و زندانی یا خانه‌نشین شدند، سیستم فرماندهی از هم پاشید، جابه‌جایی یگان‌ها در رده‌های مختلف برای مقابله با بحران‌های داخلی و خارجی با مشکلات مواجه گردید، انحلال لشکر ۱ و ادغام آن با لشکر ۲ و تشکیل لشکر ۲۱ پیاده حمزه در ۱۲ شهریور ۱۳۵۹ یعنی ۱۹ روز قبل از تهاجم ارتش عراق در همین راستا صورت گرفت. (فوزی، ۱۳۹۸: ۶۶)

پ) غارت و تاراج وسایل و تجهیزات پادگان‌ها

اموال، سلاح، تجهیزات، مهمات پادگان‌ها به دست مخالفان، گروهک‌های ضدانقلاب و عناصر ناآگاه به غارت رفت که ضمن تضعیف قدرت رزمی یگان‌ها، علیه ارتش و نیروهای مردمی که برای آرام‌سازی مناطق آشوب‌زده و برقراری امنیت وارد عمل می‌شدند استفاده گردید. (سرهنگی، ۱۳۹۱: ۶۴)

ت) ایجاد آشوب و ناامنی

ایجاد آشوب و ناامنی از اولین روزهای انقلاب در مرزهای آذربایجان غربی، کردستان و کرمانشاه توسط گروهک‌های مسلح غیرقانونی و ضدانقلاب که دولت عراق آن‌ها را پشتیبانی می‌کرد موجب تهدید امنیت ملی کشور شد. ارتش بنا به اعتقاد، علایق میهن‌پرستی و به‌منظور جلوگیری از تجزیه کشور، حفظ و صیانت از انقلاب و تأمین امنیت ملی وارد کارزار شد و هنوز یک ماه از پیروزی انقلاب نگذشته بود که یگان‌های نیروی زمینی در جبهه‌ای گسترده در غرب کشور با ضدانقلاب درگیر شد. (رشیدی، ۱۳۹۱: ۵۵)

ث) تجاوزهای مرزی و تهدید پاسگاه‌های ژاندارمری:

قبل از تجاوز عراق به ایران در سال ۱۳۵۹ بیش از ۴۵۰ مورد تجاوز زمینی و ۱۸۰ مورد نقض حریم هوایی توسط این کشور علیه ایران انجام شد، برای تقویت پاسگاه‌های ژاندارمری، یگان‌هایی از لشکرهای ۸۱ و ۹۲ زرهی به نقاط صفر مرزی اعزام گردیدند. (اسدی، ۱۳۸۲: ۵۶).

اعلام جنگ از سوی عراق

اقدامات عراق در تجهیز عناصر ضدانقلاب در خوزستان و تشدید درگیری‌های مسلحانه در استان‌های مرزی به‌ویژه در خوزستان و تلاش‌های گسترده منافقین برای سازمان‌دهی تظاهرات وسیع در نخستین روز بازگشایی مدارس (اول مهرماه ۱۳۵۹ آغاز تجاوز) این امیدواری را برای سران عراق ایجاد کرده بود که در تهاجم سراسری از پشتیبانی مردمی در ایران برخوردار و با مقاومت عمده‌ای مواجه نخواهند شد. (تقوی، ۱۳۹۰: ۴۲-۴۶) ثبات سیاسی در عراق، روابط دوستانه با کشورهای همسایه، دسترسی مداوم به تسلیحات نظامی مدرن بلوک غرب و شرق، برخورداری از ذخایر مالی و اعتبار کافی، حمایت مالی کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس، اتحادیه عرب و پشتیبانی نظامی محدود مصر و اردن اطمینان‌خاطری برای سران عراق فراهم نموده بود. (مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه، ۱۳۸۴: ۳۵-۳۸) با آشکارشدن قرائن و شواهد تک قریب‌الوقوع عراق، نیروی زمینی

ارتش دستور اجرای طرح پدافندی ابوذر را صادر کرد (غفوری، ۱۳۹۴: ۳۴).

آغاز جنگ

جنگ در حالی آغاز شد که تنها نوزده ماه از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران گذشته بود و نظام جمهوری اسلامی به ثبات نرسیده بود، در گوشه‌وکنار کشور حوادث مختلفی روی می‌داد که امنیت ملی کشور را تهدید و یکپارچگی، آرامش کشور را در معرض خطر قرار داده بود. (تقی‌زاده، ۱۳۹۲: ۶۲-۶۶) ارتش در حال انطباق خود با رزرها و هنجارهای انقلاب و درگیر با مسائل ناشی از تجدید سازمان و به‌ویژه پاک‌سازی نیروی انسانی خود و درعین‌حال درگیر در مناطق آشوب‌زده در غرب و جنوب غرب و پاره‌ای مناطق شمالی کشور بود. (سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، ۱۳۸۵: ۴۶-۵۰) تحولات ارتش، تلاش ضدانقلاب برای تضعیف و حتی انحلال این سازمان سبب گردید که ارتش قدرت و توان رزمی خود را در مقابل عراق که اساس استراتژی بازدارندگی آن بود تا حدود بسیار زیادی از دست بدهد. (حسینی، ۱۴۰۱: ۱۷۲) هجوم عراق به کشور با این فرض طرح‌ریزی شده بود که ارتش ایران فاقد توان لازم برای مقابله است، اگرچه این مطلب صحت دارد که ارتش دچار مشکلات و صدمات در سامانه فرماندهی، روحیه و تاب‌آوری کارکنان، کسورات پرسنلی، آموزشی، سازمانی و تعمیر و نگهداری تجهیزات شده بود، اما از زمینه مطلوب سازمان، تجهیزات و آموزش بهره داشت و به‌شدت نسبت به امنیت کشور و حراست از انقلاب اسلامی احساس مسئولیت می‌کرد و لذا با وجود غافلگیری مسئولین سیاسی وقت کشور، ارتش آمادگی لازم برای مواجهه با مشکلات امنیتی کشور و بحران‌های گوناگون از جمله وضعیت جنگی را داشت و هرگز غافلگیر نشد (بختیاری، ۱۳۹۳: ۶۱-۶۳). هجوم سراسری عراق، جنگ رسمی و همه‌جانبه با تهاجم نیروی هوایی عراق به ۱۹ نقطه مهم از جمله پایگاه‌های هوایی غرب

^۱ طرح پدافندی ابوذر متشکل بود از لشکر ۸۱ زرهی بایگان‌های موجود و یک گروه رزمی پیاده از تیپ ۸۴ خرم‌آباد در استان کرمانشاه و ایلام و لشکر ۹۲ زرهی و گروه رزمی ۳۷ زرهی شیراز در استان خوزستان برای سد پیشروی متجاوز در معابر وصولی حساس موجود در مناطق مربوطه مستقر شدند. هفت گروه رزمی گردانی از لشکرهای ۲۱ و ۷۷ پیاده و بقیه تیپ‌های ۸۴ پیاده خرم‌آباد و ۳۷ زرهی شیراز و باقیمانده گروه‌های توپخانه حداکثر امکانات نیروی زمینی بود که بلادرنگ دستور حرکت آن‌ها برای تقویت لشکرهای مأمور پدافندی در مناطق عملیاتی صادر گردید. (حسینی، ۱۴۰۱: ۱۹۳-۱۹۵)

کشور و فرودگاه مهرآباد تهران، در روز ۳۱ شهریورماه ۱۳۵۹ همراه بود (ولایتی، ۱۳۶۷: ۷۱). نیروهای زمینی ارتش عراق در ۳ صحنه عملیاتی تقریباً مستقل به خاک ایران حمله کرد: الف) صحنه عملیاتی جنوب. (استان خوزستان) با سپاه ۳ شامل ۵ لشکر، ۳ لشکر زرهی و ۲ لشکر مکانیزه باهدف تصرف خرمشهر، آبادان، بستان، سوسنگرد، اهواز، دزفول و اندیمشک. ب) صحنه عملیاتی میانی. (استان ایلام و کرمانشاه) با سپاه ۲ شامل ۵ لشکر (۲ لشکر زرهی، یک لشکر پیاده و ۲ لشکر مکانیزه) باهدف تصرف سومار، نفت شهر، گیلان غرب، قصرشیرین و سرپل ذهاب. ج) صحنه عملیاتی شمال (استان کردستان، آذربایجان غربی) با سپاه ۱ شامل ۲ لشکر پیاده باهدف کمک به تجزیه کردستان و تصرف پاره‌ای ارتفاعات در آذربایجان غربی. عراق نیمی از توان زرهی خود را در صحنه عملیاتی خوزستان وارد کارزار کرد. (مرتامیر، ۱۳۷۹: ۸۲-۸۶) در آغاز تهاجم عراق به ایران تنها لشکر ۹۲ زرهی، دو گردان از لشکر ۲۱ پیاده و گروه رزمی ۳۷ زرهی از مرکز پیاده شیراز دفاع از خوزستان (جبهه جنوبی) و تیپ ۸۴ پیاده خرم‌آباد و لشکر ۸۱ زرهی کرمانشاه دفاع از جبهه میانی (استان‌های کرمانشاه و ایلام) را بر عهده داشتند در این زمان یگان‌های ذکرشده از لحاظ تجهیزات و کارکنان دارای مشکلات و نواقص نسبتاً فراوانی شده بودند و بدین ترتیب در مقابل ۱۲ لشکر مهاجم عراق عملاً کمتر از چهار لشکر ایرانی قرار داشتند یعنی توان رزمی ۱ به ۳ و به همین جهت روزهای آغازین جنگ با ابتکار عمل دشمن همراه شد. (درودیان، ۱۳۸۲: ۵۴-۶۰) سال اول جنگ را می‌توان به مقاطع زیر تقسیم کرد: الف- مقاومت در مقابل هجوم عراق و انجام عملیات تأخیری، ب- تثبیت دشمن در مواضع نامناسب، پ- شناسایی دشمن و استقرار مناسب نیروهای خودی جهت جلوگیری از پیشروی مجدد عراق، ت- آغاز حملات کوچک توسط ایران جهت کسب روحیه و شناخت دشمن ث- ایجاد هماهنگی بین نیروهای مردمی، سپاه و ارتش. ج- آزادسازی محدود مناطق عملیاتی د- آمادگی جهت بیرون راندن عراق از خاک کشور. در سال اول جنگ ۱۶۴ عملیات انجام شد که ارتش بیشترین تلاش را در این رابطه به انجام رسانید. (تیموری، ۱۳۹۲: ۴۶-۵۰)

جدول شماره ۱ عملیات‌های انجام‌شده از ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ الی ۳۱ شهریور ۱۳۶۰. (مرکز اسناد و

تحقیقات دفاع مقدس، ۱۳۸۹: ۹۹)

منطقه	جنوب		غرب		شمال غرب		جمع		جمع کل
	آفند	پدافند	آفند	پدافند	آفند	پدافند	پدافند	پدافند	
نوع عملیات	۲۰	۵	۴	۴	---	۴	۲۴	۱۳	---
ارتش	۲۰	۵	۴	۴	---	۴	۲۴	۱۳	۳۷

سپاه	۲۰	---	۱۱	---	۱۷	---	۴۸	---	۴۸
ارتش و سپاه	۳۷	۸	۱۹	---	۱۰	۵	۶۶	۱۳	۷۹
جمع	۷۷	۱۳	۳۴	۴	۲۷	۹	۱۳۸	۲۶	۱۶۴

بیان حوادث و جریان نبرد

۱) وضعیت صحنه‌های نبرد از آغاز تهاجم تا پایان روز ششم مهرماه

در شش روز اول جنگ که یگان‌های ارتش از حداقل آمادگی و کار آیی رزمی برخوردار بودند، با کمک نیروهای مردمی، تکیه بر دانش و توانایی‌های فردی، مقاومت سرسختانه‌ای را به نمایش گذاشتند؛ دستاوردهای متجاوز بسیار ناچیز بود. دشمن قطعنامه ۴۷۹ شورای امنیت را که در ششم مهرماه ۱۳۵۹ (۲۸ سپتامبر ۱۹۸۰) مبنی بر آتش‌بس و حل اختلافات از طریق مذاکره صادر گردید، پذیرا شد. (تیموری، ۱۳۹۲: ۴۵) چرا عراق آتش‌بس را پذیرفت، آیا ارتش عراق به اهداف خود رسیده بود؟ در این صورت پنجاه روز تلاش بعدی برای ادامه پیشروی به چه منظور بود؟ پس قطعاً مسئولان کشور عراق به‌اشتباه خود در طرح‌ریزی و به‌خصوص در ارزیابی انگیزه کارکنان ارتش و فداکاری مردم قهرمان ایران پی برده بودند، آن‌ها نه تنها میزان مقاومت نیروهای ارتش و حضور گسترده مردم را نادیده گرفته بودند بلکه انتظار شورش در یگان‌های ارتش و اغتشاش مردم بومی و محلی را داشتند. (سرهنگی، ۱۳۹۱: ۷۲)

الف - نیروی هوایی در ۳۱ شهریورماه به فاصله دو ساعت پس از بمباران هواپیماهای عراقی دو پایگاه الرشید بغداد و شعبیه بصره و به دنبال آن در بامداد روز اول مهرماه با ۱۴۰ فروند هواپیمای شکاری بمب‌افکن اکثر پایگاه‌های هوایی و مراکز نظامی عراق را بمباران کرد. (نمکی، ۱۳۸۹: ۳۴-۴۰)

ب - در دوم مهرماه آفند متقابل یگان‌هایی از تیپ ۱ لشکر ۸۱ زرهی، عناصری از ژاندارمری و نیروهایی از سپاه پاسداران در منطقه میمک (استان کرمانشاه) اجرا گردید.

پ - در روز چهارم مهرماه ارتش و نیروهای مردمی، متجاوزان را از شهرهای سرپل ذهاب و گیلان‌غرب بیرون راندند.

ت - در ششم مهرماه تیپ ۸۴ پیاده خرم‌آباد مستقر در دهلران، در منطقه عین خوش تک نموده و پاسگاه‌های نهر عنبر و ربوط را تصرف کردند و عقبه لشکر ۱۰ زرهی دشمن را مورد تهدید قرار دادند و لذا همین لشکر به‌جای عبور از رودخانه کرخه و ادامه پیشروی مجبور به دفاع از تهدید عقبه خود گردید. (مخلومی، ۱۳۹۳: ۴۱-۴۸)

ث - حجم آتش توپخانه، عملیات نیروی هوایی، هوانیروز در واردکردن تلفات و خسارات سنگین

به یگان‌های زرهی عراق بسیار مؤثر و کارساز بود. روزنامه انقلاب اسلامی در مورخه ۱۳۵۹/۷/۱۷ به نقل از روزنامه لوماتن چاپ فرانسه در مورد نیروی هوایی می‌نویسد «ورزیدگی و هوشیاری نیروی هوایی ایران تعجب همگان را برانگیخته است.» (یاری، ۱۳۹۲: ۵۰-۵۵)

ج - نیروی دریایی ارتش به لحاظ برتری محسوس که در برابر نیروی دریایی عراق داشت با تحرکات آفندی در دریا عملاً عرصه را برای نیروهای عراقی محدود و نیروی دریایی عراق را در کانال خور عبدالله محبوس و اسکله‌های البکر و الامیه را متلاشی نمود (سوادکوهی، ۱۳۷۹: ۳۶-۳۸).

۲) وضعیت صحنه‌های نبرد از هفتم مهرماه تا ۲۶ آبان ماه

الف - جبهه شمالی (غرب دزفول - شوش)

این منطقه به سبب موقعیت خاص جغرافیایی و نظامی برای مسئولان ارتش عراق اهمیت بسزایی داشت زیرا که با عبور از رودخانه کرخه:

- ❖ سه شهر بزرگ اندیمشک، شوش و دزفول اشغال می‌شد.
- ❖ پایگاه هوایی، پادگان نظامی و آمادگاه‌های صحرائی دزفول و دوکوهه تصرف می‌گردید.
- ❖ با کنترل پل حسینیه راه ارتباطی خوزستان از استان‌های شمالی آن قطع و زمینه جداشدن این استان فراهم می‌گردید.

❖ شهر اهواز از طرف شمال آن محاصره می‌گردید. (رشید، ۱۳۷۵: ۸۱-۸۸)

نیروی زمینی ارتش جمهوری اسلامی ایران برای حفاظت این منطقه حساس از لشکر ۲۱ پیاده حمزه و لشکر ۱۶ زرهی استفاده کرد (جعفری، ۱۳۸۷: ۶۵-۶۸)؛ به‌منظور سلب ابتکار عمل از دشمن سرپلی به طول شش و عمق سه تا پنج کیلومتر در غرب رودخانه کرخه در سرخه نادری تصرف کرد. درواقع نیروی زمینی ارتش با تمام توان و سرعت در مناطق درگیری مستقر و دشمن را زمین‌گیر نمود (بختیاری، ۱۳۹۳: ۳۵-۴۰).

ب - جبهه جنوبی (خرمشهر، آبادان)

جنگ در خرمشهر به درازا کشید پس از ۳۴ روز نبرد خونین قسمت شمالی خرمشهر به تصرف دشمن درآمد و قسمت جنوبی شهر در امتداد رودخانه کارون در کنترل نیروهای ایرانی باقی ماند، نیروهای عراقی اهم تلاش خود را برای تصرف آبادان و قسمت جنوبی خرمشهر متمرکز نمودند در شب نهم آبان‌ماه وارد جزیره آبادان شده و به جاده آبادان - خسرو آباد رسیدند. در ساعت ۰۸۳۰ نهم آبان‌ماه رزمندگان ایران به نیروهای دشمن در منطقه ذوالفقاریه هجوم و در یک

نبرد تن‌به‌تن و خونین نیروهای متجاوز را منهدم ساختند. (انصاری و همکاران، ۱۳۷۷: ۴۱-۴۴)

پ - جبهه میانی (سوسنگرد - اهواز)

ارتش عراق پس از عدم موفقیت در جبهه‌های شمالی و جنوبی تلاش خود را در جبهه میانی برای تصرف سوسنگرد و تهدید اهواز متمرکز نمودند. (تیموری، ۱۳۹۲: ۴۵-۴۸) رادیو کلن در مورخه ۱۳۵۹/۹/۲۰ در مورد استراتژی عراق اظهار می‌دارد: «نظریه کارشناسان نظامی حاکی از این است که عراق امیدوار بود با تصرف شهر سوسنگرد شهر اهواز را با حملات موشکی و توپخانه‌ای تهدید نماید اما به نظر می‌رسد با مقاومت شدید نیروهای ایرانی و واردکردن ضربات متقابل به نیروهای مهاجم و تلفات مالی و جانی شدید که نیروهای عراقی به‌خصوص در هفته‌های اخیر در حملات خود به شهرهای سوسنگرد و آبادان متحمل شده‌اند این امید عراق نیز تحقق نیافت.» (سرهنگی، ۱۳۹۱: ۲۳-۲۵) یگان‌های ارتش با وجود نارسایی‌ها و کاستی‌های فراوان با کمک نیروهای مردمی در جنگی نابرابر در مقابله با نیروی کارآزموده دشمن پیشروی متجاوزین را در اکثر مناطق سد و نیروهای او را در زمین‌های نامناسب زمین‌گیر کردند (انصاری، ۱۳۷۲: ۶۳-۶۷). ارتش عراق به‌جز تصرف ناتمام خرمشهر به هیچ‌کدام از اهداف خود دست نیافت گرچه از اولین روزهای جنگ مردم مشتاقانه به یاری ارتش شتافته کارکنان ارتش را به پایداری و مقاومت تشویق کردند و در پیروزی نهایی نقش اساسی داشتند، ولی در شروع جنگ این رزمندگان به سبب نداشتن تشکل سازمانی، آموزش نظامی و جنگ‌افزارهای اجتماعی فاقد کار آیی رزمی برای شرکت در جنگ بودند و نمی‌توانستند در سرنوشت کلی جنگ تأثیر قطعی داشته باشند، لذا رکن اصلی دفاع در سد پیشروی متجاوز یگان‌های ارتش بودند. (تیموری، ۱۳۹۲: ۸۵)

۳) وضعیت صحنه‌های نبرد از متوقف نمودن نیروهای دشمن تا پایان اولین سال جنگ

(الف) اقدامات دشمن پس از متوقف نمودن نیروهایش:

- ❖ عقب‌نشینی از مناطق آسیب‌پذیر و استقرار در مواضع مناسب.
- ❖ ماندن در سرزمین‌های فعلی و حفظ دستاوردهای خود به هر نحو ممکن و در صورت فراهم کردن شرایط مناسب تصرف جزیره آبادان. ارتش عراق راهکار دوم را انتخاب و اقدامات زیر را به مورد اجرا گذاشتند. (کاظمی، ۱۳۷۵: ۷۴)
- ❖ سازمان‌دهی پدافند و ایجاد خاک‌ریزهایی مطمئن و احداث موانع مصنوعی میادین مین،

کانال‌های آب، موانع ضدتانک و سیم‌های خاردار.

❖ پیش‌بینی برای تصرف آبادان؛ که با شروع تک‌های محدود ارتش ایران تصرف آبادان منتفی گردید. (فوزی، ۱۳۹۸: ۷۴-۷۷)

❖ تشدید و توسعه پشتیبانی از فعالیت گروهک‌های ضدانقلاب در استان‌های آذربایجان غربی و کردستان به‌منظور جلوگیری از رهایی یگان‌های درگیر نیروی زمینی ارتش ایران با حمایت عراق فعالیت ضدانقلاب از اوایل دی‌ماه ۱۳۵۹ شدت یافت (نیک رهی، ۱۳۹۲: ۶۵)

(ب) اقدامات ارتش جمهوری اسلامی ایران پس از متوقف‌ساختن متجاوز.

تکلیف ایران کاملاً مشخص بود. خاک ایران باید از وجود متجاوزین عراقی پاک می‌شد. حدود ۵۰ درصد یگان‌های نیروی زمینی ارتش در استان‌های آشوب‌زده درگیر مبارزه با ضدانقلاب و بقیه یگان‌های نیروی زمینی ارتش برای تثبیت دشمن در مواضع پدافندی مستقر بودند. در نتیجه نیروی مناسبی که قادر باشد متجاوزین را منهدم و سرزمین‌های اشغالی را آزاد نماید وجود نداشت. (کردمن، حیدری و واگذار، ۱۳۹۴: ۴۲) لذا تا فراهم‌شدن شرایط مناسب انجام اقدامات زیر در دستور کار ارتش قرار گرفت:

۱- نیروی زمینی

الف- سازمان‌دهی پدافند؛ در همین راستا طرح پدافندی بدر، در اواخر آبان‌ماه ۱۳۵۹ صادر و یگان‌ها در مناطق مربوطه با ایجاد خاک‌ریزهای مناسب و احداث سنگرهای موردنیاز مواضع پدافندی را آرایش تا ضمن تقلیل تلفات و ضایعات در مقابل آتش‌های دشمن امکان دفع تک‌های احتمالی متجاوز فراهم گردد و با طرح‌ریزی آتش‌های پدافندی تلفات و خساراتی نیز به نیروهای دشمن وارد گردد. (انصاری و دیگران، ۱۳۷۷: ۵۵-۵۷)

ب- افزایش قدرت رزمی

(۱) تجدید سازمان و بازسازی یگان‌ها.

(۲) تأمین کسورات پرسنلی با به‌کارگیری کارکنان بلا تکلیف، جذب مجدد تعدادی از کارکنان رهاشده، افزایش خدمت افراد وظیفه از یک سال به دو سال و احضار خدمت منقضی‌های سال ۱۳۵۶.

(۳) آموزش و عملیاتی‌کردن تجهیزات، تعمیر وسایل و تجهیزات باقیمانده در پادگان‌ها، بازسازی وسایل آسیب‌دیده و جایگزین وسایل منهدم شده (دفتر عقیدتی سیاسی

فرماندهی معظم کل قوا، ۱۳۷۷: ۱۴-۱۷).

(۴) انسجام قرارگاه‌های عمده: با رهایی یگان‌های متفرق و مأمور مستقر در مناطق آشوب‌زده شمال غرب، غرب، جنوب و اختصاص آن‌ها به قرارگاه‌های عمده اصلی که اجرای کامل این برنامه تا اواخر خردادماه سال ۱۳۶۰ ادامه پیدا کرد. (انصاری، ۱۳۷۲: ۳۹-۳۴)

(۵) تشکیل یگان‌های جدید با استخدام کارکنان، تولید و خرید وسایل و تجهیزات به عمل آمد و به تدریج یگان‌های جدید در کلیه قرارگاه‌های عمده تشکیل و عملیاتی گردید.

(۶) استفاده از یگان‌های توپخانه ارتش: توپخانه ارتش در اولین سال جنگ تحمیلی بیش از یک میلیون گلوله روی متجاوزین عراقی تیراندازی کردند با توجه به کسورات پرسنلی، کمبود وسایل ترابری، اهمیت فعالیت و تلاش کارکنان در نگهداری به موقع و اصولی از توپ‌ها که تداوم تیراندازی را فراهم می‌کند، بارگیری، حمل و تخلیه مهمات مذکور از آمادگاه‌ها تا پای قبضه‌ها آشکار می‌گردد (مطاعی، ۱۳۹۷: ۱۱۱-۱۱۳).

(۷) طرح‌ریزی و اجرای عملیات ایذایی و تک‌های محدود توسط کلیه یگان‌های در خط به منظور:

۱. نشان دادن عدم تحمل و عدم پذیرش اشغال سرزمین‌ها توسط دشمن.

۲. بالا بردن روحیه و ایجاد انگیزه آفندی در کارکنان خودی.

۳. بهبود در وضعیت خطوط پدافندی با تصرف عوارض حساس و بهره‌برداری از مزایای تاکتیکی آن‌ها در عملیات آتی.

۴. وارد کردن تلفات و خسارات به دشمن، خسته و فرسوده کردن کارکنان او و از بین بردن روحیه و میل به جنگجویی نیروهای متجاوز. (درودیان، ۱۳۷۶: ۹۴-۹۷). بی‌حرکی در جبهه‌ها مورد قبول مردم و مسئولان کشور نبود و مردم خواستار انجام یک عملیات آفندی کوبنده و سریع بودند. شورای عالی دفاع در پاسخ به خواسته‌های مردم به نیروی زمینی دستور داد که در منطقه عمومی اهواز با اجرای عملیات آفندی نیروهای دشمن را در منطقه کرخه کور و دب حردان که تهدیدی برای اهواز بودند منهدم نماید. (ولایتی، ۱۳۸۰: ۶۵) لذا عملیات ایذایی و استقرار نیرو در منطقه رقابیه به سبب فراهم شدن امتیازات زیر مورد توجه قرار گرفت:

۱- با اجرای آتش‌های ایذایی تلفات و خساراتی به نیروهای دشمن در منطقه بستان وارد می‌گردید.

۲- با استقرار نیرو در این منطقه جناح جنوبی دشمن در تپه‌های ابو صلیبی خات (تپه‌های رادار) تهدید می‌شد و دسترسی به ارتفاعات دوسلک (عقبه لشکر ۱ مکانیزه) از طرف غرب آن تسهیل

می‌گردید و لذا یک گردان توپخانه ۱۳۰ میلی‌متری با عناصر تأمینی در دشت چهیلا مستقر و با ایجاد آتش‌های ایذایی تلفات و خساراتی به دشمن وارد گردید (جعفری، ۱۳۸۷: ۴۴-۵۰).

از فروردین ماه ۱۳۶۰ تک‌های محدود با قاطعیت در تمام یگان‌ها به مورد اجرا گذاشته شد. با پانزده تک محدود و نیمه گسترده که در صحنه عملیات خوزستان و شش تک محدودی که در صحنه عملیات کرمانشاه اجرا شد تمام اهداف پیش‌بینی شده در اجرای تک‌های محدود تأمین گردید، هفتصد نفر اسیر، بیش از ۲ هزار نفر کشته و تعداد کثیری زخمی به دشمن وارد، هفتاد دستگاه تانک و نفربر به غنیمت گرفته شد، ده‌ها تانک و نفربر، خودرو منهدم، سه انبار مهمات منفجر و یک بالگرد دشمن را از بین رفت. (درویشی، ۱۳۷۸: ۳۷) اجرای تک‌های پی‌درپی و تحمیل تلفات به متجاوزین در تقلیل روحیه و از بین رفتن میل به جنگجویی دشمن اثر به‌سزایی داشت به‌طوری‌که در نبردهای بزرگ بعدی تمایل نیروهای دشمن به اسارت مشهود بود از طرف دیگر تصرف هر تپه کوچک و هر خانه گلی از روستاهای اشغال‌شده روحیه آفندی را در کارکنان خودی افزایش می‌داد. (سازمان عقیدتی سیاسی ارتش، ۱۳۸۵: ۳۸-۳۶)

پ - آماده‌شدن برای اجرای عملیات آفندی گسترده

با افزایش نسبی قدرت رزمی در اثر «تجدید سازمان یگان‌ها»، «انسجام قرارگاه‌های عمده»، «تشکیل یگان‌های جدید»، شکل‌گیری نسبی یگان‌های سپاه پاسداران و دست آوردهای تک‌های محدود زمینه‌های لازم برای اجرای عملیات آفندی گسترده فراهم گردید؛ لذا نیروی زمینی در اواخر خردادماه ۱۳۶۰ طرح عملیات آفندی ضربت را به یگان‌ها ابلاغ و در اجرای آن مقرر گردید، ضمن تداوم تک‌های محدود عملیات آفندی گسترده توسط هر لشکر در منطقه مربوطه طرح‌ریزی و بنا به دستور اجرا گردد. (جوادی‌پور، ۱۳۷۶: ۶۴) با وجود اینکه میل به اجرای عملیات آفندی در یگان‌ها بیشتر شده بود، اما دو عامل اساسی مانع اجرای تک به‌طور هم‌زمان در مناطق عملیاتی توسط چند یگان بود:

- ❖ جذب نیروهای مردمی، آموزش و سازمان‌دهی آن‌ها که به‌وسیله سپاه پاسداران به کار گرفته می‌شدند به سبب کمبود امکانات و نبود استقبال گسترده مردم، نیازمندی‌ها را تأمین نمی‌کرد. (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران، ۱۳۸۴: ۶۳)
- ❖ کمبود مهمات جنگ‌افزارهای غربی مشکل‌ساز بود هرچند که تک‌ها در شب و بدون تیراندازی اجرا می‌شد ولی در روزهای بعد پاسخ پاتک‌های دشمن می‌بایستی با آتش

داده می‌شد ضمن اینکه تبادل آتش‌های پدافندی در خطوط تماس یگان‌ها هم اجتناب‌ناپذیر بود. (حبیبی، ۱۳۷۹: ۴۱)

پس از بررسی‌های اساسی در این زمینه به دلایل زیر شکست حصر آبادان در اولویت قرار گرفت: (۱) لشکر ۷۷ با در اختیار گرفتن پنج گردان رزمی و یک قرارگاه تیپی از توان رزمی مناسب برخوردار و سپاه پاسداران نیز چند گردان از نیروهای مردمی را سازمان‌دهی و آماده عملیات کرده بود.

(۲) در صورت موفقیت و انهدام بیش از یک لشکر زرهی دشمن در شرق کارون خط تماس به رودخانه کارون متکی و امکان صرفه‌جویی در قوا برای اجرای عملیات در سایر مناطق فراهم می‌گردید. (جوادی، ۱۳۷۶: ۷۶-۸۰) پس لشکر ۷۷ پیاده طرح عملیات ثامن‌الانمه (ع) را تهیه و در ۱۵ شهریورماه ۱۳۶۰ صادر و یگان‌ها آماده اجرای عملیات گردیدند. بدین ترتیب اولین سال جنگ تحمیلی در حالی به پایان رسید که زمینه‌های لازم برای اجرای عملیات آفندی گسترده به‌منظور انهدام نیروهای دشمن و آزادسازی سرزمین‌های اشغالی فراهم‌شده بود. (اردستانی، ۱۳۷۹: ۶۱)

هوانیروز

در سال اول جنگ کند نمودن پیشروی دشمن، پشتیبانی رزمندگان نیروی زمینی در متوقف کردن دشمن، واردکردن تلفات و خسارات به متجاوزین، جابه‌جایی نیرو و تجهیزات، تخلیه مجروحان و حمل مهمات و آذوقه و اجرای عملیات شناسایی عمده نقش و وظایفی بود که هوانیروز انجام داد. در همین راستا آمارهای موجود یعنی ۲۶۸۰۴۴ ساعت پرواز، جابه‌جایی ۹۴۸۷۱ نفر نیرو، تخلیه ۴۲۷۹۵ نفر مجروح و حمل ۲۲۷۰۰ تن بار نشانگر گستردگی پشتیبانی هوانیروز از عملیات یگان‌ها می‌باشد و باوجود نارسائی‌ها و کاستی‌های فراوان به‌خصوص عدم دستیابی به قطعات یدکی به سبب تحریم اقتصادی، تلاش و کوشش کارکنان هوانیروز در آماده نگه‌داشتن وسایل پرنده که امکان تداوم پشتیبانی را فراهم نمود قابل توجه می‌باشد. (حسن‌پور، ۱۳۹۳: ۶۳)

۲- نیروی هوایی

الف- سازمان‌دهی پایگاه‌های هوایی متناسب با نیاز جبهه‌ها در پشتیبانی از نیروهای سطحی و مأموریت‌های برون‌مرزی. ب- سازمان‌دهی یگان‌های پدافند هوایی و ایجاد فضای امن برای یگان‌های سطحی و شهرها و مناطق حساس و حیاتی در ارتفاع متوسط و بالا. پ - آماده نمودن

جنگنده‌ها با تعمیر و نگهداری آن‌ها و تمرینات عملی خلبان‌ها. ت- حمله به یگان‌های متجاوز در مناطق عملیاتی و تأسیسات نظامی و اقتصادی و مناطق حساس و حیاتی در داخل کشور عراق (حافظیان، ۱۳۸۸: ۲۷۲-۲۷۶). ث - اعزام افسران رابط به یگان‌های نیروی زمینی به منظور هماهنگی‌های لازم. ج- اجرای شناسایی‌های بصری و عکاسی، بنابه درخواست نیروی زمینی به منظور کسب اطلاعات از منطقه و وضعیت دشمن. چ - پشتیبانی هوایی از یگان‌های شناور نیروی دریایی در آب‌های خلیج فارس و پوشش هوایی شناورهای تجاری و نفتی. ح- آماده‌سازی و توسعه هرچه بیشتر مقدرات پروازی (جنگنده‌ها، هواپیماهای ترابری و سوخت‌رسان)، رادارها و یگان‌های پدافند هوایی توانست نقش خود را در سال اول جنگ ایفا کند. (درودیان، ۱۳۹۱: ۴۹)

۳- نیروی دریایی

الف- حضور مؤثر تفنگ‌داران نیروی دریایی در پدافند از جزیره آبادان. ب- تأمین پدافند جزایر ایرانی و سکوها نفتی در بخش میانی و شمالی خلیج فارس. پ- اجرای عملیات اسکورت ناوگان تجاری و نفت‌کش در شمال خلیج فارس. ت- اجرای عملیات گشت‌زنی و شناسایی در خلیج فارس. ث- عملیات تجسس و نجات هواپیماهای خودی و دشمن و شناورهای تجاری آسیب‌دیده در دریا. ج- اجرای عملیات تهاجمی به منظور انهدام تأسیسات بندری و سکوها نفتی البکر والعمیه در دو مرحله عملیات اشکان از نهم آبان‌ماه ۱۳۵۹ تا دهم آبان‌ماه و وارد نمودن خسارات به سکوها و عملیات شهید صفری چهاردهم آبان‌ماه تا پایان روز شانزدهم آبان‌ماه به منظور تکمیل عملیات قبلی و انهدام کامل هر دو سکوی نفتی. چ- اجرای عملیات تهاجمی علیه شناورهای دشمن. «عملیات مروارید در ششم و هفتم آذرماه ۱۳۵۹ با پشتیبانی نیروی هوایی انجام، ضمن منهدم نمودن ده فروند ناوچه دشمن دو فروند هواپیمای عراقی سرنگون و بقایای اسکله‌های البکر والعمیه به آتش کشیده شد». ح- تشکیل گروه رزمی تکاوران در آبادان و آماده نمودن هواناوها برای شکست حصر آبادان در سال اول جنگ حضوری قاطع و پررنگ داشت.

(سوادکوهی، ۱۳۹۷: ۵۶-۶۰)

نتیجه‌گیری

علی‌رغم همه فراز و فرودهایی که ارتش در سال اول پیروزی انقلاب اسلامی سپری کرد و با وجود همه اختلاف‌نظرهای موجود بین مسئولین سیاسی وقت کشور در مورد انحلال یا بودن

ارتش، وضعیت خدمت سربازی، بودجه و خریدهای نظامی، ناامنی‌های موجود در کشور، فتنه‌های منافقین و گروهک‌های تجزیه‌طلب، اخراج و پاک‌سازی و رهایی و جابه‌جایی کارکنان ارتش توانست دشمن متجاوز را از دستیابی به اهداف خود بازدارد و زمینه‌ساز عملیات‌های بزرگ بعدی را نیز فراهم کند.

نیروی زمینی با تشکیل قرارگاه‌های تاکتیکی و انتقال یگان‌های شرقی و مرکزی خود شروع به طرح‌ریزی و اجرای عملیات محدود آفندی و سازمان‌دادن خطوط پدافندی نماید در همان ماه‌های اولیه جنگ، نیروی دریایی ارتش با تجدید سازمان و تقویت خود، آمادگی رزمی مناسبی کسب کرده توانست نیروی دریایی عراق را از صحنه جنگ محو و سیادت خود در خلیج فارس و اروندرود را تا انتهای جنگ حفظ کند، نیروی هوایی ارتش تنها دو ساعت پس از حمله سراسری عراق فرودگاه پایگاه هوایی بوشهر را تعمیر و عملیات انتقام را اجرا نمود و تا آخر جنگ توانست از صحنه‌های عملیات پشتیبانی تاکتیکی به عمل آورده، در مجموع ارتش ایران در سال اول جنگ در اکثر جبهه‌ها موفق شد از دستیابی ارتش عراق به اهداف ازپیش‌تعیین‌شده جلوگیری، پیشروی متجاوزان را در سرتاسر جبهه‌ها سد، با انجام اقداماتی در جهت افزایش قدرت رزمی و اجرای تک‌های محدود در مناطق مختلف عملیاتی زمینه را برای اجرای عملیات آفندی گسترده فراهم کند. ارتش ایران در سال اول جنگ توانست حمله متجاوز را سد و دشمن را مجبور کند در مواضع نامناسب پدافند نماید.

پیشنهاد:

- اضافه‌شدن واحد درسی معارف جنگ به همه رشته‌های دانشگاهی
- حمایت از پایان‌نامه‌ها و رساله‌های مرتبط با حوزه جنگ و دفاع مقدس

منابع

- اردستانی، حسین (۱۳۷۹). تنبیه متجاوز (بررسی تحولات سیاسی نظامی از تابستان ۱۳۶۱ تا فروردین ۱۳۶۷)، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- اسدی، هیبت‌الله (۱۳۸۲). جزوه آموزشی سال اول معارف جنگ شهید سپهبد علی صیاد شیرازی، تهران، دانشکده علوم و فنون فارابی.
- انصاری، مهدی (۱۳۷۲). روزشمار جنگ ایران و عراق، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- انصاری، مهدی؛ درودیان، محمد؛ نخعی، هادی (۱۳۷۷). خرمشهر در جنگ طولانی، تهران مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- بختیاری، مسعود (۱۳۹۳). تثبیت اولیه دشمن در سال اول جنگ مبنای همه پیروزی‌ها در هشت سال دفاع مقدس، معارف جنگ.
- پارسا دوست، منوچهر (۱۳۶۵). زمینه‌های تاریخی اختلاف ایران و عراق، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- تقوی، سجاد (۱۳۹۰). نگاهی به روایای تعبیر نشده فتح تهران، تهران، باشگاه اندیشه.
- تقی‌زاده، محمدرضا؛ جنابی، کاظم (۱۳۹۲). طرح تحقیقاتی «ساختار ارتش در هشت سال دفاع مقدس» تهران، سازمان حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس آجا.
- تیموری، عباس (۱۳۹۲). نگاهی اجمالی به دفاع مقدس، تهران، نشر سخن‌گستر.
- جعفری، مجتبی (۱۳۸۷). اطلس نبردهای ماندگار، عملیات نیروهای زمینی در هشت سال دفاع مقدس، تهران، سوره سبز.
- جوادی، رکن‌الدین (۱۳۷۶). گزارش مسائل جنگ از آغاز تا پایان، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- جوادی‌پور، محمد (۱۳۷۶). ارتش جمهوری اسلامی ایران در هشت سال دفاع مقدس، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش جمهوری اسلامی ایران.
- حافظیان، محمدحسین (۱۳۸۸). ایران، عراق و میراث جنگ. روابط خارجی، (۱)، ۲۷۱-۲۸۲.
- حیبی، ابوالقاسم (۱۳۷۹). گزارش اجمالی سی‌وهشت عملیات جنگ، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- حسن‌پور، حمید (۱۳۹۳). نقش هوانیروز در عملیات واکنش سریع با تأکید بر عملکرد هوانیروز ایران در سال اول جنگ ایران و عراق، علوم و فنون نظامی، ۱۰ (۳۰)، ۳۹-۶۳.

- حسین مکی (۱۳۶۲). تاریخ بیست‌ساله ایران، جلد ۶، تهران، نشر ناشر.
- حسینی، سید ناصر (۱۴۰۱). راهبردهای دفاعی ارتش ج.ا.ا در جنگ ایران و عراق (مطالعه موردی طرح دفاعی ابوزر)، مطالعات جنگ، ۱۴(۲۹)، ۱۶۹-۱۹۷.
- حسینی، کامیار (۱۳۹۸). نقش قدرت هوایی ایران در توقف و تثبیت دشمن طی سال اول جنگ تحمیلی، همایش علمی فرهنگی شکست حصر سوسنگرد، تهران، <https://civilica.com/doc/96788>
- خبرگزاری پارس، گزارش‌های ویژه، شماره‌های ۲۵۵، ۲۶۸ و ۲۲۵ مورخه ۸۷/۷/۱۲ و ۱۳۵۹/۹/۲۱
- خبرگزاری پارس، گزارش‌های ویژه، نشریه ۲۵۲، ۲۲۷ مورخه ۸/۱۰ و ۱۳۵۹/۹/۵
- دانشجویان مسلمان پیرو خط امام (۱۳۸۶). اسناد لانه جاسوسی آمریکا، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی.
- درویدیان، محمد (۱۳۷۶). آغاز تا پایان (سالنمای تحلیلی): بررسی وقایع سیاسی - نظامی جنگ از زمینه‌سازی تهاجم عراق تا آتش‌بس، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- درویدیان، محمد (۱۳۸۲). جنگ بازیابی ثبات، تهران، مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- درویدیان، محمد (۱۳۹۱). جنگ ایران و عراق، چاپ اول، تهران، نشر سمت.
- درویشی، فرهاد (۱۳۷۸). ریشه‌های تهاجم (علل و زمینه‌های شروع جنگ)، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (۱۳۶۷). رویدادها و تحلیل، ش ۴۵ (۲۵ تیر ۱۳۶۷)، ش ۴۶ (۲۹ مرداد ۱۳۶۷).
- دفتر عقیدتی سیاسی فرماندهی معظم کل قوا (۱۳۷۷). روزها و رویدادها، ج ۳، تهران، زهد.
- راست‌گو، علی‌اکبر (۱۳۸۴). مجاهدین خلق در آینه تاریخ، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- رسولیان، محسن؛ شرایعی، ابوالقاسم؛ فتحی گوهرائی، محمدباقر (۱۳۸۷). نقش داده‌کاوی بر قواعد در مدیریت استراتژیک، بصیرت، ۱۵(۳۹)، ۷۴-۱۰۰.
- رشید، غلامعلی (۱۳۷۵). تاریخ جنگ (استراتژی آزادسازی)، نگین ایران، ش ۱۱
- رشیدی، مهدی (۱۳۹۱). فعالیت‌های هوانیروز در ۸ سال دفاع مقدس، تهران دفتر معارف جنگ هوانیروز
- سازمان عقیدتی سیاسی ارتش (۱۳۸۵). هشت سال دفاع مقدس، جلد اول، نبردهای غرب دزفول - شوش، تهران، سازمان عقیدتی سیاسی ارتش.
- سامرابی، وفیق (۱۳۸۰). ویرانی دروازه شرقی، ترجمه عدنان قارونی، چاپ دوم، تهران، مرکز فرهنگی نمایندگی ولی‌فقیه در سپاه.
- سرهنگی، مرتضی (۱۳۹۱)، همه‌چیز درباره جنگ، تهران، سوره مهر.

- سوادکوهی، شاهرخ (۱۳۹۷). اقدامات و عملیات نیروی دریایی ارتش ج ۱۱ در مقابله با تجاوزت و مداخلات عراق و نیروهای فرامنطقه‌ای در خلیج فارس، تهران، دافوس.
- غفوری، علی (۱۳۹۴). عقاب‌های سرزمین من (نبردهای هوایی دفاع مقدس به روایت دیگر)، تهران، انتشارات راهبردی نهاجا.
- غلامی، محمدحسین (۱۳۸۷). علل و عوامل شروع جنگ عراق علیه ایران، همایش ملی سی سال انقلاب اسلامی، دستاوردها، آسیب‌ها و فرصت‌ها، تهران، <https://civilica.com/doc/60745>
- فوزی تویسرکانی، یحیی (۱۳۹۸). از جنگ تا صلح، تهران، نشر دانش‌بنیان مهر.
- کاظمی، اصغر (۱۳۷۵). خرمشهر در اسناد ارتش عراق، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری.
- کردزمن، آنتونی، حیدری، عبدالمجید، واگنر، آبراهام آر (۱۳۹۴). درس‌هایی از جنگ مدرن جلد دوم، جنگ ایران و عراق ترجمه حسین یکتا، تهران، نشر مرزوبوم وابسته به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- مخدومی، رحیم (۱۳۹۳). جنگ پابره‌نه، تهران، سوره مهر.
- مرتامپر، لوئیس، ار (۱۳۷۹). بررسی کشور عراق، ترجمه سید جلیل صالحی، چاپ اول، تهران، مؤسسه انتشارات باغ ابریشم.
- مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه پاسداران (۱۳۸۴). ریشه‌های تهاجم، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات سپاه پاسداران.
- مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ) (۱۳۸۹). اطلس جنگ ایران و عراق، چاپ دوم، تهران.
- مطاعی، مسعود (۱۳۹۷). عملکرد توپخانه صحرائی نزا‌جا در هشت سال دفاع مقدس، علوم و فنون نظامی، ۱۴ (۴۳)، ۱۵۷-۱۸۴.
- معین‌وزیری، نصرت... (۱۳۸۲). تحلیلی بر وقایع صحنه عملیات خوزستان در سال اول جنگ، تهران، سازمان آثار دفاع مقدس آجا.
- مقدمی، علیرضا (۱۳۸۴). Data Mining چیست؟، کنترل کیفیت، ۲ (۷)، ۵۱-۵۵.
- نمکی، علیرضا (۱۳۸۹). نیروی هوایی در دفاع مقدس، تهران، انتشارات ایران سبز.
- نیک رهی، مجتبی؛ نیک رهی، محمدرضا (۱۳۹۲). اروند: حدیث عزت و اقتدار، تهران، آتشبار.
- وزارت امور خارجه ایران (۱۳۴۸). حقایق چند درباره اختلاف ایران و عراق راجع به شط‌العرب، تهران، وزارت امور خارجه.
- ولایتی، علی‌اکبر (۱۳۶۷). تحلیل سیاسی جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، چاپ اول، تهران، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

ولایتی، علی‌اکبر(۱۳۸۰). تاریخ سیاسی جنگ تحمیلی عراق بر جمهوری اسلامی ایران، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

یاری، هوشنگ(۱۳۹۲). نگاهی به هوانیروز گذشته و حال و آینده، تهران، سوره سبز

یکتا، حسین(۱۳۸۲). ریشه‌های تهاجم (وضعیت نظام بین‌المللی در آستانه جنگ ایران و عراق)، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.